

ЕЛЕКТРОННАТА ВОЙНА СРЕЩУ УКРАЙНА

Христо Грозев
Март 2014

Този доклад е анализ на информационната война провеждана срещу Украйна. При изготвянето му, безпристрастно и с респект към фактите, са взети всички мерки за осигуряване на обективна и точна информация, а данните, анализите и мненията са базирани на посочените източници по начина и обхвата, изложен в доклада. Анализът и прогнозата не изразяват политически пристрастия; не третират положително или отрицателно политическата констелация; не дават аргументи за ползата или вредата от нея.

Авторите не носят отговорност за информация и материали, изхождащи от други източници и не носят пряка или косвена отговорност за неточно, непълно и превратно използване на информацията, представена в доклада. Без тяхното изрично писмено съгласие съдържанието на доклада не може да бъде променяно, преработвано, приспособявано, допълвано или от него да се изработват производни материали; не може да се цитира, освен за изследователски и учебни цели - докладът не е част от публичния, а от академичния дебат. За нанесените вреди се носи съответна имуществена отговорност.

Резюме

Докато в конвенционален политологически план Русия и Украйна се намират в предвоенна обстановка, то информационната и кибер войни – т.н. „електронна война“ – вече е започнала.

Информационната война е войната със средствата на пропагандата. Тя присъства във всеки военен конфликт и бе особено усъвършенствана през Втората световна война. Никога досега обаче не сме ставали свидетели на толкова всеобхващаща и ефикасна информационна война като тази, водена от Русия в настоящия конфликт като причините за това са, както в безпрецедентната възможност да бъдат мобилизирани всички вътрешни медии в страната – информационен агресор, с непосредствен ефект върху населението на атакуваната страна, така и поради безпрецедентите технологични възможности за манипулация на общественото внимание, които предоставя днешната епоха.

Кибер-войната е съвременното превъплъщение на два конвенционални военни похвата – диверсията и разузнаването, които при високата компютъризация на съвременния свят лесно могат да бъдат осъществени с едни и същи технологични средства.

Настоящата статия анализира уникалните аспекти на електронната война между две бивши републики от един съюз. Анализира се какво е ново и различно в пропагандната стратегия на Русия и какви са пропуските в контрапропагандата на Украйна. Чрез три конкретни примера се посочват уязвимости към пропагандата и на международната – в това число и българската – общественост. Във втората част докладът посочва примери на кибер-тероризъм от страна на Русия по време на конфликти със съседни държави, като се прави опит да се изведат поуки и препоръки за България.

Информационната война

Ролята на пропагандата по време на международен конфликт не може да бъде подценявана, още повече когато едната страна в конфликта разполага с вероятно най-мощната и добре обучена пропагандна машина в света. Ролята на пропагандата в настоящия конфликт между Русия и Украйна е експоненциално по-голяма от всички други съвременни конфликти, на които сме били свидетели, по следните причини.

Първо, централните руски медии, почти без изключения, са или държавна собственост¹, или са пряко, или непряко контролирани от Кремъл. Това води до пълно уеднаквяване на посланията по руските медии и неизменна координация на информационната стратегия с правителството и с руските специални служби. От своя страна това води до мултипликационен ефект на посланието, като случайно попадналите в малкото независими медии различни гледни точки биват изцяло удавени в морето от официозна (дез)информация.

Второ, за разлика от други съвременни международни конфликти, информационното поведение на *вътрешните медии в Русия* оказва пряко пропагандно влияние върху голяма част от населението на *другата страна в конфликта*, Украйна. Голяма част от населението на Украйна, но най-вече това в източните и южните региони, използва руските телевизионни канали като основен източник на информация за ставащото

в света, а и в Украйна. От започването на конфликта руските медии практически negliжираха всякакви вътрешни теми, мобилизирайки се изцяло в ролята си на оформител на общественото мнение на - иначе вторичната си - аудитория в Украйна.² По този начин руските медии изиграха пълноценна роля на пета колона, създавайки необосновани страхове, даващи насоки за поведение и най-общо - създаващи удобни за Русия парадигми на конфликта сред рускоезичното население в Украйна. Няма да е преувеличено да се твърди, че ролята на руските медии допринася най-категорично за изострянето на вътрешния конфликт в страната, повече от каквито и да било културни, идеологически или етнически различия между различните групи на населението.

Трето, за разлика от ситуацията по време на „оранжевата революция“ през 2004г., през настоящия конфликт руските медии се явяват практически монополист на пазара на рускоезичната информация за населението в източните и южните региони. През 2004г. основните противници на „оранжевите“ сили бяха „регионите“, които медийно бяха подкрепени от медиите на местните олигарси. ТРК „Украина“, собственост на Ринат Ахметов и излъчваща от Донецк, се бе позиционирала като основен омбудсман за правата на източните региони, а телевизиите от групата на зетя на бившия президент Кучма, Виктор Пинчук, както и националния рейтингов лидер „Интер ТВ“ бяха сред най-гледаните в страната и заемаха категорично реакционна, спрямо про-европейското движение на „оранжевите“, позиция. При все това и трите медийни групи бяха категорично про-украински настроени и липсваше каквато и да е било видима обвързаност с трансгранични лоялности. С други думи, при предишния конфликт тиражираните от рускоезичните медии контрапунктове на оранжевата идеология бяха културни и идеологически, но липсваше какъвто и да било сериозен сепаратистки компонент.

В настоящия конфликт, обаче, подобен „информационен отдушник“ за рускоезичното население отсъства. От една страна, поради законови ограничения, телевизионните канали на Пинчук, както и Интер, сега собственост на един от най-богатите индустриалци в страната Игор Коломойский, преминаха практически изцяло към излъчване на украински език, като ТРК Украина излъчва ефирно също на украински. От друга страна, за разлика от 2004г. (и вероятно като урок от станалото през 2004г.), практически всички медийни олигарси се ориентираха доста по-бързо на страната на революцията. Тези две обстоятелства създадоха широка ниша за руските медии да заемат ролята на единствените (разбираеми) радетели за интересите на рускоезичните украинци и до голяма степен превърнаха последните в марионетки на Кремъл.

Ефектът на рамкиране от страна на руската пропаганда на парадигмата за конфликта сред украинското рускоезично общество може да бъде прекрасно илюстрирана със следната графика. На нея наблюдаваме динамиката на разпространение на термина „фашизъм“ в контекста на украинския конфликт, от една страна в руските, а от друга страна в украинските рускоезични печатни/интернет медии. Понятието „фашизъм“ е едно от ключовите, митологизиращи угрозата от предполагаемите политики на новата власт спрямо рускоезичното население. От графиката става очевидно, че понятието бива „активизирано“ в руските медии в първите дни на януари и едва десетина дни по-късно придобива свой живот в украинските рускоезични медии.

На последно място следва да се отбележи и неадекватното интегриране на рускоезичното население към ставащото в Киев от страна на силите, движещи протестите, както и от страна на новоназначеното правителство в първите му седмици. Липсваше целенасочена политика за адресиране на (предсказуемите) страхове и предразсъдъци сред жителите на източните и южните райони, с което те бяха оставени – емоционално и информационно – в услужливо протегнатите ръце на руската пропагандна машина. Поведението на опозицията – и по-късно на новата власт в Киев – през настоящия конфликт се отличава радикално от значително по-умелата работа с общественото мнение през 2004г. от страна на опозицията, главно в лицето на Юлия Тимошенко. В разгара на конфликта през 2004г. Тимошенко пътуваше без охрана сред крайно враждебно настроените източни региони и разговаряше директно с гражданите в телевизионни предавания и на импровизирани митинги; правеше го на руски език и даваше на местното население лични гаранции, че правата им ще бъдат защитени.

Ефектът от подобно политическо поведение не може да бъде преувеличен. В отличие от 2004г., настоящото правителство не вложи достатъчно усилия в подобни интеграционни и разяснителни дейности, а може би не разполагаше нито с времето, нито с харизмата на шампионите на предходния опит за промяна в Украйна.

Последствията от вече предизвестената пропагандна победа на Русия в битката за рускоезичното население са значими и дългосрочни. Трудно ще бъде на властта в Киев тепърва да достигне до капсулираната рускоезична общност в източните и южни региони. Още повече, че емоционалната капсулираност на места започва да се превръща в информационен фарадеев ковчег. Пример за последното е Крим, където местната власт започна постъпателно блокиране на всякакви информационни сигнали, идващи от Киев. Само през последните няколко дни, всички украински канали бяха заменени с руски, с държавна руска собственост, като на мястото на информационния украински 5 Канал (собственост на опозиционния лидер Порошенко) се излъчва държавната руска новинарска телевизия „Россия 24“, а на мястото на

обществения украински Канал 1 се излъчва руската про-кремълска ТНТ. Нещо повече, информационната завеса засегна и единствения телевизионен канал на татарското малцинство в Крим, което зае категорична антируска и анти-сепаратистка позиция; тяхната местна телевизия и интернет сайт бяха парализирани, чрез координирани от Русия DoS (denial of service) атаки.

Описаните опити за цензуриране на всички потоци към Крим, представящи различни от руската пропаганда гледни точки, бяха наречени „информационна обсада“ в специална декларация на наблюдателите на ОССЕ, публикувана на 8 март 2014 г.³ В декларацията се описват не само спрените от властите телевизионни канали, но и атаките върху журналисти, опитващи се да отразяват ставащото на полуострова. Декларацията завършва с позицията на ОССЕ, че „тези, които въвеждат цензура в медиите, нямат право на място в една демокрация“.

Към датата на публикуване на този материал правителството в Киев обяви, че от 11 март 2014 г. националният обществен 1 Канал ще започне денонощни програми както на руски, така и на английски език. В същото време националният ТВ и радиорегулатор се обърна към кабелните мрежи с призив да не се допуска излъчване на чужди ТВ канали, които системно нарушават украинското законодателство. В същото време стана известно, че в Харков е започнало преустановяването на излъчване на украински програми, по модела вече наложен в Крим.

Тезата за ограничаване на правата на малцинствата в Украйна.

Един от най-често привежданите примери за реалните опасности за правата на рускоговорящите в Украйна от политиката на новата власт бе отмяната на „Закона за държавната езикова политика“. Същият бе наистина отменен от Върховната рада на Украйна на извънредно заседание на 23 февруари 2014г.

В отличие от често тиражираното становище, че отмяната на закона е проява на националистически реакционизъм, който отнема изконни права на малцинствата, всъщност тя отменя един нов закон, приет едва в края на 2012г., за който повечето конституционалисти на Украйна – и всички парламентарни комисии, натоварени с оценка на законопроекта – бяха убедени, че е протиконституционен. Законът бе създал понятието „регионален“ език за региони, в които повече от 10% от населението говори на език, различен от официалния.⁴ Чрез закона, промотиран от партията на Янукович (и приет след нарочна поправка в правилника за работа на парламента, за да бъде достигнат необходимия кворум) се бе предоставил статута на руския език като равноправен на украинския в 13 от общо 27 области на страната.

Отмяната на закона възстанови статуквото от преди 2013г., според което единственият официален език е украинският и той следва да се използва при общуване с държавната администрация. В същото време, противно на твърденията на руската пропаганда, възприети и от голяма част от чуждата преса, отмяната не засяга статута на руския език в АР Крим, където той продължава да има равностоеен статут на един от официалните езици, поради специалния автономен статут на полуострова. Чрез отмяната на закона се отмени и създаването на статут на „местни езици“ в определени райони, какъвто беше станал за няколко месеца и българският – единствено в гр. Болгород, Одеска област.

Българският външен министър Вигенин реагира неочаквано бързо и остро срещу приетия закон, ограничаващ завоювани права на българското малцинства. Той постави веднага въпроса и на обща среща с колегите си от „Вишеградската група“, Гърция и Румъния. Реагира, дори без да изчака „общата позиция на ЕС“, вероятно следвайки реакцията на Москва по отношение на руския език. Подобна, но не толкова остра и публична позиция заеха и представителите на дипломацията на Румъния и Гърция.

Факт е, че в Украйна има значително българско малцинство, част от което ще бъде теоретично ощетен от отмяната на мимолетния закон. От друга страна, тази щета не бива да се хиперболизира. При обсъждането на въпросния законопроект през 2012г. всички представители на малцинствата – с изключения на рускоезичното и унгароезичното – бяха заявили категорична позиция против закона, главно поради страхове, че той ще релевира руския като единствен дефакто национален за сметка, както на украинския, така и на други „малки“ езици. Позицията и на Националния конгрес на малцинствата, представляващ българското (заедно с румънското, арменското и т.н.) малцинство в Украйна бе, че „лукавият“ законопроект на Партията на регионите „няма никакво намерение да защитава езиците на българите, гагаузите, евреите и гърците. Основната му цел е да доведе до ниво на държавен език руския, и да му осигури доминираща роля във всяка една сфера“.⁵ Законът бе разкритикуван и от Съвета на Европа, като бе цитирано и мнение на Венецианската комисия, според която в законопроекта се забелязва тенденция за създаване на специален статут именно и само на руския език.⁶

Предупрежденията на противниците на закона, в това число и българската общност, се материализираха. Единственият успех на българското малцинство в опита да регистрират българския език като регионален бе в 15-хилядния град Болград, където около 1/3 от населението е българоезично. Опитите в други градове, напр. в гр. Исмаилово не успяха, тъй като българоезичното население в различни места бе около или малко под границата от 10%. Най-скандален беше случая с гр. Исмаилово, където етнически българското население е над 10%, но регистрацията на езика бе отказана, тъй като, по думите депутата от Партията на регионите Иван Попеску, „не всички българи говорят у дома на български“. Нещо повече, при повдигане на въпроса за дискриминацията към малките езици, като българския, унгарския и др., водещи фигури от Партията на регионите извеждаха позицията, че законът е бил предвиден основно за руския език, а не за всички „маргинални езици“.

От *реал-политик* гледна точка, реакцията на Вигенин бе недообмислена, ненавременна и в най-добрия случай прибързана. От една страна тя бе припозната като важна част от инструментариума на руската пропаганда, рамкираща новата власт в Украйна като националистическа и „фашизоидна“ и даде повод за повече от 600 рускоезични публикации по темата, легитимиращи и подклаждащи страховете от новата власт. От друга страна, във вътрешнополитически план реакцията на МВНР може да доведе до възобновяване на полемиката по статута на турския език в България, където законодателството е по-ограничително спрямо малцинствените езици от това в Украйна.⁷

Ненавременността на реакцията бе свързана и с нейната абсолютна ненужност. Очевидно беше, още към момента на декларацията, че в опит да предотврати бъдещи сепаратистки настроения и в отговор на натиск от ОССЕ и ЕС, украинският парламент отново ще либерализира законодателството за езиковата политика, но вече в рамките на конституцията на Украйна.

Митологизация на миграционната вълна към Русия.

Руската пропагандна машина се опита да създаде парадигма за миграционен апокалипсис вследствие на идването на власт на „фашистките сили“ в Украйна. В голяма степен тя успя и подвеждащите – или направо измислени – данни, цитирани от държавните руски медии бяха цитирани от западната преса и дори от западни експерти.

Руските медии първоначално започнаха съобщения за това, че украински граждани стават масови бежанци и естествено избират да избягат в Русия.

Първоначално 1 Канал на РФ съобщи за 140 хил. бежанци, а няколко дни по-късно – за 675 хил. души (подобна цифра се цитира неправилно и в доклада на ЛУР). Като източник на данните бе цитирана Федералната миграционна служба на РФ. А като доказателство, Канал 1 показва опашка от автомобили на „украинско-руската граница“.

Показания в новината на Канал 1 пункт обаче е КПП „Шегини“, който се намира на украинско-полската граница. Количеството автомобили на тази граница по никакъв начин не се отличава от средностатистическото, по думите както на украинските, така и на полските гранични власти.

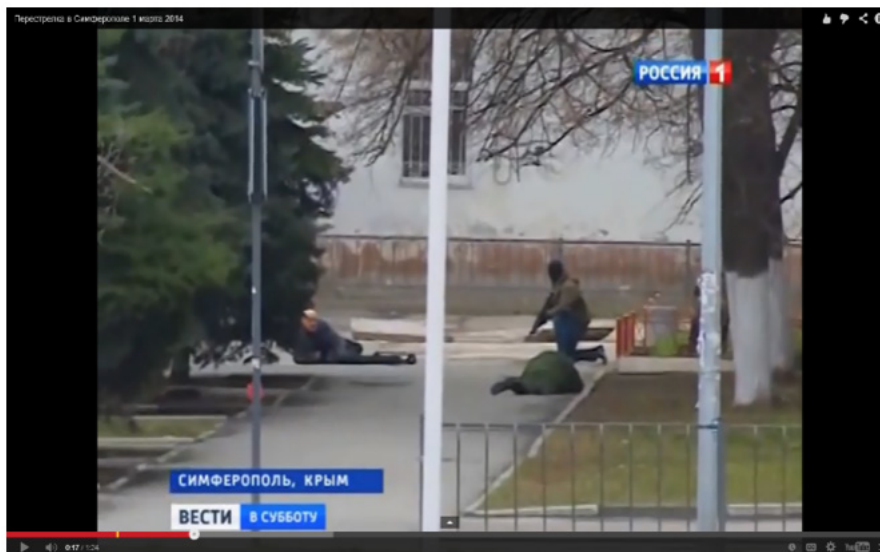

В същото време, в деня след репортажа на Канал 1 украински журналисти публикуваха снимки на уеб-камери от същия ден на руско-украинската граница при Харков, където масовата миграция беше, меко казано, преувеличена. (Същото наблюдение бе потвърдено и от специално пристигнали на място репортери на Associated Press).

След като бе конфронтиран с несъстоятелността на приведените данни, директорът на Федералната миграционна служба отрече да е правил заявления относно „140 хиляди бежанци от Украйна“. Вместо това, той бил цитирал общото количество на преминалите границата хора в последния месец. По собствените му думи, общото количество украински граждани, подали документи за бежански статут в Русия от началото на конфликта до датата на интервюто (07 март 2014г.) е 82 души.

Активното мероприятие „убити руски граждани в Симферопол“

Основен повод за исканото и получено от Путин парламентарно одобрение за инвазия на Крим беше „новина“ за престрелки в Симферопол, при които украински младежки националистически групировки са убили няколко граждани на РФ. Този „инцидент“ бе докладван пред руската Дума от Валентина Матвиенко като основен аргумент, оправдаващ военната намеса. Контролираните от държавата руски канали показваха кадри от престрелката, в които се виждаха потънали трупове, обстрелвани от маскирани „бандеровци“ – описание на парамилитаристичните групи, причислявани към националистите от Десния Сектор. Репортаж от „нападението“ по канал Россия 24 може да бъде видян на: <http://youtu.be/qcFnQ6k-q00>.

Пристигналият на място на престрелката опозиционен руски канал „ТВ Дождь“ обаче разобличи случая като постановка, след като намери гилзи от халосни патрони на лобното място на жертвите, а камионите на пристигналите, уж от Львов, нападатели се оказаха запечатани на снимки като имащи кримски регистрационни номера. Нещо повече, експерти разпознаха оръжието, използвано от „нападателите“ и запечатано на репортажите, като най-новият вариант на АК (серия 100), с който разполага единствено руската армия.

Ден по-късно Матвиенко обяви, че е станала жертва на дезинформация, и че убити граждани на Русия (а и въобще престрелка) в Симферопол не е имало. Руските медии обаче не опровергаха вече излъчените репортажи, които бяха влезли в международния телевизионен обмен.

В последната седмица основната насока на дезинформацията и активните информационни мероприятия бяха насочени към случващото се в Крим. Основна – и крайно нереалистична – цел за Кремъл бе да представи военното присъствие на полуострова като формации на местна организация за самозащита. В същото време чужди медии последователно регистрираха преки доказателства за руски произход, както на военното присъствие, така и на сдруженията за самоотбрана и граждански протести.

Репортер на алтернативната онлайн телевизия Vice News, например, успя да открие и интервюира, сред организаторите на „местната самоотбрана“, близкият до Путин председател на „Движението на байкерите“ в Русия, както и сръбски четници, които признават, че са дошли да помагат по покана на руските служби, като благодарност за помощта на Русия по време на войните в Югославия.⁸

Информационна сигурност и кибер-тероризъм

Конфликтът в Украйна изведе на преден план може би неочаквано добре работещата разузнавателна машина на Русия, подплатена от съвременни информационни технологии и „армия от най-добрите хакери в света“, по думите на Александър Некрасов, бивш съветник на Путин. През последния месец в медийното пространство „изтекоха“ четири подслушани разговора на висшестоящи държавници от различни европейски страни и САЩ, като общия знаменател във всички беше пропагандният интерес на Русия. Няма съмнение, че подслушването е ставало по нареждане, или директно от страна на руските служби – хипотеза, в която са убедени както държавния департамент на САЩ, така и външното министерство на Естония, последната засегната от подслушване страна. Към днешна дата е очевидно, че руските служби са подслушвали разговори, произхождащи от Вашингтон, Вилнюс, Талин и Брюксел. Предвид високата пропагандна стойност на публикуваните записи, би било наивно да се предполага, че те са единствените случаи на подслушване; много по-вероятно е да става въпрос за систематично подслушване на много повече политически лица от ЕС и САЩ, като избирателно се задействат само най-ценните (от пропагандна гледна точка) попадения.

След приключване на настоящия доклад стана известно, че на територията на Украйна, както и на симпатизиращи ѝ страни, е задействан един от най-мощните компютърни вируси в историята – вирусът sNaKe. Той има безпрецедентни възможности, както за неоткриваемо извличане и предаване на информация, така и - при дистанционно активиране – да парализира заразените системи. През последното денонощие постъпателно бяха поразени големи части от информационните системи на правителството в Украйна и Литва, с висок риск за националната сигурност и за обществената инфраструктура. Анализ на заразените системи от международни експерти по киберсигурност показаха, че заразяването е започнало преди около 14 месеца, далеч преди началото на конфликта между Украйна и Русия. Възможно е същото да е ставало и с помощта на „добросъседски настооени“ държавни чиновници от предишната администрация. Анализът показва също така, че вирусът с висока степен на вероятност е програмиран в Русия – към това сочат следи като часовия пояс на първоначалната операционната система и остатъци от кода на руски език. Това, по което всички експерти са единодушни, е че мащабен и системен проект за вирус като sNaKe не може да бъде програмиран от ентусиасти на доброволни начала, нито би бил

възможен без „спонсорство“ от държава. По думите на Nigel Inkster, бивш директор на МІБ, „пробалистичен анализ на фактите ограничава заподозрените до един“.

В този контекст следва да се обърне внимание на предупреждението на цитирания по-горе Александър Некрасов, който само дни по-рано предупреди ЕС да очаква „нестандартни руски реакции“ на предвижданите от ЕС търговски и административни санкции. Като примери за подобни реакции Некрасов посочи, например, публикуване на данни за незаконни офшорни сметки на западни държавни ръководители, които – по думите му – се намират на разположение на Кремъл благодарение на руски хакери, работещи по поръчка на Кремъл.

Ако визираните *нестандартни руски реакции* се ограничат само до подобни, дискредитиращи западни политици разкрития, щетата за ЕС или евентуално САЩ ще е само тактическа, а и в крайна сметка, по един непланиран начин руските служби биха допринесли за повишаване на демократичността на западните общества. Предвид приложения, спрямо Украйна, кибертероризъм, може да се очаква, че Кремъл ще използва това нестандартно оръжие в една нова студена война.

По отношение на България, предвид, както на геополитическите и търговски интереси на Русия, така и на високата степен на корумпируемост - следва да се заключи, че на наша територия съществува системна, дългогодишна и ефикасна разузнавателна дейност от руска страна, с достъп до най-чувствителните канали за предаване на засекретена информация. (Подобна хипотеза съответства и на конфиденциална информация, получена през 2009г., за това, че руските служби се опитват да получат контрол над инфраструктурата, използвана от „Информационно обслужване“ АД). С висока степен на вероятност следва да се предположи, че руската държава има достъп в реално време, както до политически и военни, така и до търговско-правни тайни от стратегическо естество, включително и по междудържавни търговски спорове като например казуса с Атомстройекспорт.

От изключителна важност за държавата е да се направи цялостен анализ на каналите и формите за обмен, съхранение и предаване на чувствителна информация в органите на държавата, както и да се инвентаризират щетите от евентуално известната вече на Русия информация.

Не на последно място следва да се подготви стратегия за справяне с евентуален кибер-тероризъм от страна на Русия или свързани с Кремъл групи. Използването на кибер-тероризъм от страна на вероятно свързани с Кремъл единици беше прилагано и при предишни конфликти, като например при военния конфликт с Грузия през 2008г., или напреженията с Естония през 2007г. И в двата случая кибер-атаки, включително и чрез DoS атаки, успяха да парализират работата на държавните институции в страните-мишени. Предвид разкритията за разполагане на „спящи вирусни системи“ в Украйна и Литва, необходимо е да се направи незабавен, пълен одит, от водещи чуждестранни експерти, на всички компютърни мрежи, свързани с управлението на инфраструктурата на страната.

Бележки

¹ Газпром, например, към началото на 2014г. контролира почти 50% от радиопазара на Русия

² Популярното обзорно седмично предаване по държавната телевизия Россия 1, Вести недели от 9.03.2014 в продължение на 60 минути не засегна нито една тема, различна от такива или свързани с конфликта, или вътрешноукраински.

³ <http://www.osce.org/fom/116240>

⁴ N.B. Чрез въвеждане на понятието „език на малцинствата“, различно от приетото в Европейската харта за регионалните езици понятие „малцинствен език“, отмененият Закон за езиковата политика практически бе приравнил руско езичното население в страната до „малцинство“, въпреки, че голямата част от руско езичните граждани на Украйна са етнически украинци.

⁵ Татяна Хоруджа, представител на Конгреса на националните общини пред Дойче Веле, 13.06.2012г.

⁶ http://ukr.lb.ua/news/2012/09/11/169873_gensek_soveta_evropi_raskritikoval.html

⁷ В Украйна, например, няма забрана за използване на малцинствени езици по време на предизборни кампании.

⁸ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zvanicni-Beograd-brinu-cetnici-na-Krimu.sr.html>, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-fighters-head-to-crimea>